

د ۱۶۷
نومبر

۵
۰۴
۵

نوم خدا

www.ketab.ir

نشر ماه جان

گزیده‌ای از ادبیات شفاهی تایباد

چهار بیتی‌ها ، ضرب‌المثل‌ها و فرهنگ واژگان
(در تایباد به دو بیتی ، چهار بیتی گفته می‌شود)

محمد ناصر مودودی
زهره (فریبا) تیموری

نشر ماه جان

مشهد ، ۱۳۸۴

محمد ناصر مودودی ، زهرا تیموری ، گردآورنده .

گزیده‌ای از ادبیات شفاهی تایباد / محمد ناصر مودودی ، زهرا تیموری . -

مشهد : ماه جان ، ۱۳۸۴

۳۷۶ ص . : مصور (رنگی)

ISBN ۹۶۴-۸۳۰۷-۰۷-۵

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا

۱. ادبیات عامه ایرانی - خراسان - تایباد

۲. اصطلاح‌ها و تعبیرها - ایران - تایباد

م ۸۷۹۷۱/ PIR

۳۹۸/۳۰۹۵۵۸۲۶

۲۶۲۰ - ۸۴م

کتابخانه ملی ایران

نشر ماه جان

مشهد، شهرک ابوذر، بلوک ۱۲۳، واحد ۵

تلفن و فاکس ۳۸۱۰۵۹۴

نشانی اینترنت: www.mahjan.com

پست الکترونیکی: info@mahjan.com

* * *

گزیده‌ای از ادبیات شفاهی تایباد

محمد ناصر مودودی

زهره (فریبا) تیموری

چاپ اول: ۱۳۸۴

۲۰۰۰ نسخه

طرح روی جلد: حمید مقدم

لیتوگرافی: مشهد اسکندر

چاپ و صحافی: دقت

شابک: ۹۶۴-۸۳۰۷-۰۷-۵

ISBN: 964-8307-07-5

ای.ای.ان: ۹۷۸۹۶۴۸۳۰۷۰۷۸

EAN: 9789648307078

فهرست مطالب

۹	پیش گفتار
۱۴	نشانه‌ها
۱۵	یاری‌گران
۱۷	تصاویر
۳۳	دو بیتی‌ها
۱۱۹	ضرب‌المثل‌ها
۲۱۱	واژه‌گان شاخص ضرب‌المثل‌ها
۲۲۳	واژه‌گان
۳۷۵	کتاب نامه

پیش‌گفتار

این پژوهش مشترک ، بخشی از یک تلاش مسرت بخش برای گرامی‌داشت فرهنگ شفاهی زادگاه‌مان " سرزمین تایباد " می‌باشد . فرهنگ گران‌باری که کمتر صورت مکتوب به خود گرفته و هرگز برای استفاده‌ی عموم منتشر نشده است .

سنت‌های شفاهی ما مدت‌هاست که آماج موج فزاینده‌ی توسعه خواهی ما از نوع وارداتی قرار گرفته و چنین روند نگران کننده‌ای می‌تواند به تدریج، موجبات تهی شدن اندوخته‌ی هویت بومی ساکنین این منطقه را فراهم آورد . هدف از این پژوهش ، احیاء سنت‌های رو به زوال نیست ، بلکه بیشتر مستند کردن گوشه‌ای از میراث کهن شفاهی و حافظه‌ی جمعی مردم محلی ، در قالب ادبیات نهفته در سینه‌ی آن‌هاست که بیم آن می‌رود در رویارویی با تحولات فریبنده و کوبنده‌ی جهان آتی ، شیرازه‌ی آن به کلی از هم گسیخته شود .

ممکن است پرسش بنیادینی در این رابطه به ذهن خواننده خطور کند که : آیا آنچه در این کتاب آمده ، به واقع ادبیات خالص تایبادی است و آیا اساساً چنین ادعایی مقرون به حقیقت است ؟

پاسخ ما به این سوال به طور قطع "خیر" می‌باشد، زیرا از آن‌جا که تایباد همواره محدوده‌ای جزئی و کم تحرک از کل یک‌پارچه‌ی خراسان بزرگ و ایران کهن‌سال بوده، بنابراین عناصر بنیادین آن نیز همواره متأثر از جریان‌های عمومی تاریخ و فرهنگ نواحی اطراف خود بوده و بنابراین باید توقع خود را در این رابطه واقع بینانه نمود.

در آغاز کار، محدودیت‌های متعددی ما را بر آن داشت تا از دریای ادبیات شفاهی منطقه (شامل آداب و سنن، افسانه‌ها، شعرها و سرودها، لایلی‌ها و تصنیف‌ها، ضرب‌المثل‌ها و مثل‌ها و چیستان‌ها، بازی‌ها، باورها و اواراد و ادعیه، گنجینه‌ها و واژگان، گویش محلی و نظایر آن) تنها به گزیده‌هایی از سه بخش حاضر بسنده کنیم.

مدت زمان این پژوهش بیش از دو سال و منبع اصلی آن، گفتار طبیعی گروه‌های مختلف مردمی در شهرهای تایباد، باخرز، کاریز و بخش‌های تابعه بوده است.

پس از جمع‌آوری حدود یک‌هزار و دویست چهاربیتی (توضیح آن‌که در اصطلاح محلی به هر مصرع از یک دوبیتی یک بیت گفته می‌شود)، هشتصد ضرب‌المثل و حدود چهار هزار واژه و اصطلاح محلی، گزینش‌های مکرری طی چند مرحله صورت گرفت تا ناب‌ترین گزینه‌ها برای صفحات محدود این کتاب برگزیده شوند.

در بخش چهاربیتی‌ها بعضاً به آشفتگی‌هایی در اوزان و بخصوص قافیه‌ها بر می‌خوریم که درج شکل اصلی آن‌ها صرفاً به منظور حفظ اصالت روایت بوده است.

به دلایل کافی می‌توان دریافت که سرایندگان این اشعار را هر دو گروه زنان و مردان تشکیل می‌داده و روح حاکم بر این سروده‌ها را شاید بتوان از جنس

عشق‌های ساده و طبیعی فی مابین آن‌ها تلقی کرد. البته این نوع عاشق‌پیشگی را نزد اشعار مردانه بیشتر می‌توان یافت در حالی‌که دنیای زنان تا حدودی درونی‌تر و آرزوها و محبت‌های آنان طیف وسیع‌تری از هم‌نوعانشان را در بر می‌گیرد.

ساختار ضرب‌المثل‌ها به نسبت چهاربیتی‌ها به مراتب واقع‌بینانه‌تر و به روح زندگی عامیانه، نزدیک‌تر است. بیشتر آن‌ها جان‌مایه‌ی کشاورزی و مال‌داری دارند و می‌توان از لابلای هرکدام، به اندیشه‌ی ظریف و نکته‌سنج آفرینندگانشان به خوبی پی‌برد. پاورقی‌ها به توضیح برخی واژگان دشوار فهم خواهند پرداخت و آوانگاری کامل به خواننده کمک خواهد نمود با لهجه رایج محلی - در سال‌های استعمال آن آشنا شود. همچنین مفاهیم کنایی نیز می‌توانند در شناخت معنای کلی هر ضرب‌المثل به شکل اختصاری مفید واقع گردند.

اما بخش واژه‌نامه در حقیقت شامل دو گروه واژگان و اصطلاحات محلی است و حتی الامکان از ثبت واژه‌های عمومی کشور که صرفاً به دلیل ضروریات لهجه‌ای دچار تغییرات جزئی شده‌اند (مثل کُوش [کفش]، نو [نان]، گرفت [گرفت]) پرهیز شده است. ممکن است ناخواسته واژگان و یا ترکیب‌های بسیار بدیهی از قلم افتاده باشند و یا در ثبت شکل نوشتاری آن‌ها راه به خطا برده باشیم که البته فکر می‌کنیم چنین مواردی برای کاری نو و بدون الگو تا حدی پذیرفتنی خواهد بود.

در تمام موارد، تلفظی که مبنای آوانگاری قرار گرفته لهجه‌ی ساکنین اصیل شهر تایباد می‌باشد و طبعاً در خصوص سایر نواحی تابعه، تلفظ‌ها می‌توانند شکل دیگری به خود بگیرند.

علیرغم تلاش گسترده برای ثبت هرچه بیشتر واژگان محلی در تمامی مکان‌ها و زمان‌ها، هنوز لغات و ترکیبات فراوانی به خصوص در سطح روستاها وجود دارند که نیازمند ثبت و نگاه‌بانی فوری هستند.

استادان ارجمند آقایان رمضان فاروقی و محمد جامی بر ما منت نهاده و با سعه‌ی صدر، تمامی بخش‌های سه گانه‌ی کتاب را مورد بازنگری، ویراستاری و اصلاحات ارزنده قرار داده‌اند.

برادر گرامی آقای حاج غلام رضا آشوری بر غنای محتویات کتاب در بخش مفاهیم کنایی ضرب المثل‌ها افزودند و آقای حسین رحمت الهی تذکرات گرانمایی را به هنگام بازخوانی مجموعه به ما یادآور شدند. خانم همدم مصطفایی و آقای علیرضا بخشنده نیز به ترتیب در بخش ضرب المثل‌ها و چهاربیتی‌ها، ما را از نظرات ارزشمند خود بهره مند ساختند.

بخشی از هزینه‌ی اولیه‌ی این پژوهش را آقای حاج شیراحمد کریم‌دادی متقبل گردیده که از ایشان متشکریم. کار مقدماتی تایپ و تصحیحات متن محلی را آقای اویس چهاریاری و زحمت تنظیم مطالب و آوانگاری لاتین را آقای حمید رضا خزاعی پذیرفتند، همچنین مولفین همواره از همکاری بی‌دریغ جناب آقای مجتبی شاکری و نیز حُسن نظر جناب آقای حسین شریعتمدار برخوردار بوده‌اند.

اما سپاس‌گذاری ویژه‌ی مولفین از برادر نیکوکار و فرهنگ دوست، آقای عیسی آدم پور است که با مناعت طبع و نیک‌خواهی فرهنگی کلیه‌ی هزینه‌های چاپ و انتشار این مجموعه را داوطلبانه عهده دار گردیده و با این پشتیبانی، خدمت ماندگار و ارزشمندی به فرهنگ معاصر تایباد و پژوهش‌های محلی نمودند.

گرچه استادان بزرگوار و صاحب نظری ، زحمت بازبینی و ویراستاری این مجموعه را عهده‌دار بوده‌اند ، اما از آن‌جا که گزینش نهایی مطالب به عهده ما بوده ، بنابراین مسئولیت هرگونه خطای فنی احتمالی نیز متوجه ما خواهد بود و امیدواریم با نقد عمومی و بخصوص آگاهی بخشی سخن شناسان محلی ، آثار سایر پژوهشگران محلی ، علمی‌تر و پربارتر از این ، در اختیار عموم قرار گیرد. به هرحال محتویات کتاب حاضر ، صرفاً گزیده‌ای از گزیده‌ای ادبیات شفاهی شهرستان مرزی و شرقی تایباد (بعنوان جزئی از اندام یک‌پارچه‌ی خراسان بزرگ قدیم) بوده و بهتر است در سطح محلی بعنوان آغازی بر پژوهش‌های عمیق‌تر و کاربردی‌تر در این حوزه تلقی گردد . از طریق این کتاب تا حدی میزان همبستگی و پیوستگی فرهنگ شفاهی ما با فرهنگ سایر نواحی فارسی زبان در داخل و خارج از ایران مشخص خواهد شد و در مقام مقایسه در خواهیم یافت که این اشتراکات ناپیدا ، تا چه اندازه عمیق ، قوی ، و به تعبیر فلسفی " قدیم " هستند .

و نکته‌ی آخر این‌که ما تنها به این امید کتاب را به پایان می‌بریم که فرزندان این آب و خاک بتوانند با تکیه بر ریشه‌های کهن خود ، جایگاه مناسب و شایسته‌ای را در جهان پر غوغای آینده برای سرزمین مادری خویش فراهم آورند .

مهندس محمد ناصر مودودی ، زهرا (فریبا) تیموری

تایباد - بهار ۸۴

نشانه ها

آوا نگار	آوا	آوا نگار	آوا
k	ک	â	آ
g	گ	a	ا، آ، ع
q	ق، غ	e	اِ، اِ ع
s	س، ص، ث	ä	ع (عربی)
š	ش	I	ای
m	م	o	اُ، و
n	ن	u	او، و
l	ل	v	و
h	ه، ح	b	ب
y	ی	p	پ
ow	اُو	t	ت، ط
		j	ج
		c	چ
		x	خ
		d	د
		r	ر
		z	ز، ذ، ض، ظ
		ž	ژ

شماری از دوستان که ما را در تدوین کتاب یاری کردند
و با تشکر از بسیاری یاران گمنام دیگر

ابوبکری خوجه محمد ، باقری نسب حسن ، بهمنی علی ،
تیموری آذر ، تیموری حمیده ، تیموری سیما ، تیموری سیمین ،
جعفرزاده زرینه ، چهاریاری فائزه ، چهاریاری محمدعلی ،
حسینی صدیقه ، حسینی طاهره ، حسینی عذرا ، حسینی علویه ،
حسینی هاشم ، حکیمی گل بنه ، حیدری گل محمد ، حیدری
نسرین ، خادمزاده حیدر ، خادمی حاجی محمد ، درمیانی زهرا ،
راستگو حسین ، رجایی زهرا ، رستمی ابراهیم ، رضایی پروین ،
رمضانی فضا ، ریزه‌گی حاجی‌دوست محمد ، زنگنه جعفر ،
زنگنه نرگس ، سمندری استاد غلام حسین ، سمندری حسن ،
سمندری غلامرضا ، شعبی جمیل ، شکوری مسعود ، شکوری
منصور ، شیردل منصوره ، صفرنژاد فرشته ، عابدزاده غلام ،
علیزاده ، فاروقی گل محمد ، قادری مسعود ، قادری سیمین ،
قاسمی حسین ، قربان‌پور غلام مولا ، قربان‌پور مرضیه ، قلندری
محمد رضا ، کارگزار نظام‌الدین ، کریم‌دادی عزت ، کریم‌دادی
نوراحمد ، مجددی حفیظه ، محمدپرست غلام علی ، مصطفایی
عبدالقادر ، مودودی ابوالقاسم ، مودودی الهام ، مودودی زهره ،
مودودی عبدالقادر ، مودودی محسن ، مودودی مژگان ، مودودی
نوربی‌بی ، مومنی ایرج ، نوری رحمت الله ، نیک قدمی رحمت ،
نیک محمدی شراف الدین ، یوسفی عزیز

برای عکس‌ها سپاس‌گذاریم از آقایان :

نصرالله کسرائیان

و

عبدالرحیم تاج محمدی

گل محمد تاج محمدی

امیر حاجی عباسی

حمید هاشمی پور

محسن چهار یاری

اویس چهار یاری

رمضان فاروقی

نظام‌الدین کارگزار

و با سپاس از :

- اداره‌ی فرهنگ و ارشاد اسلامی

- اداره‌ی میراث فرهنگی

- اداره‌ی بازرگانی

- شورای اسلامی شهر

- و شهرداری تایباد